ERKIN SAVDO KELISHUVLARI VA KICHIK BIZNES EKSPORTI: YEVROPA ITTIFOQI VA KOREYA TAJRIBASI

Shaymanov Javlonbek Baxtiyorovich
Renessans ta'lim universiteti katta o'qituvchisi
e-mail: javlonbekshym@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda erkin savdo kelishuvlari (EKA) kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari (KO'T) eksportiga qanday ta'sir qilishi Yevropa Ittifoqi (YeI) va Koreya Respublikasi o'rtasidagi 2011-yilgi kelishuv misolida ko'rib chiqiladi. Eurostat, Yevropa Komissiyasi va AQSh Xalqaro savdo komissiyasi ma'lumotlari asosida bojlar to'liq bekor qilingan tovarlar eksporti imtiyozsiz tovarlarga nisbatan qariyb ikki baravar tez o'sgani ko'rsatiladi. Kichik firmalar uchun tarifdan ham muhimroq omil savdo xarajatlarining qat'iy (fiksirlangan) qismi ekani, shu sababli EKAning kichik biznesga oid boblari va kelib chiqish qoidalarini soddalashtirish hal qiluvchi ahamiyatga egaligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: erkin savdo kelishuvi, kichik biznes, eksport salohiyati, tarif imtiyozlari, kelib chiqish qoidalari, YeI–Koreya EKA.

Annotation. The paper examines how free trade agreements (FTAs) affect the exports of small and medium-sized enterprises (SMEs), using the 2011 EU–Korea FTA as a case study. Based on data from Eurostat, the European Commission and the U.S. International Trade Commission, it shows that exports of goods whose tariffs were fully eliminated grew almost twice as fast as exports of goods without preferences. The paper argues that for small firms the fixed costs of trade matter more than tariffs themselves, so SME chapters in FTAs and simplified rules of origin are of decisive importance.

Keywords: free trade agreement, small business, export potential, tariff preferences, rules of origin, EU–Korea FTA.

Аннотация. В тезисе рассматривается влияние соглашений о свободной торговле (ССТ) на экспорт субъектов малого и среднего предпринимательства (МСП) на примере соглашения между Европейским союзом и Республикой Корея 2011 года. На основе данных Евростата, Европейской комиссии и Комиссии по международной торговле США показано, что экспорт товаров, пошлины на которые были полностью отменены, рос почти вдвое быстрее экспорта товаров без преференций. Обосновывается, что для малых фирм фиксированные издержки торговли важнее самих тарифов, поэтому разделы ССТ о малом бизнесе и упрощение правил происхождения имеют решающее значение.

Ключевые слова: соглашение о свободной торговле, малый бизнес, экспортный потенциал, тарифные преференции, правила происхождения, ССТ ЕС–Корея.

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Kirish

Xalqaro savdo nazariyasida uzoq vaqt davomida eksport asosan yirik firmalar ishi deb qaralgan. Melitzning (2003) heterogen firmalar modeli bu qarashga aniqlik kiritdi: tashqi bozorga kirish uchun har bir firma qat'iy xarajat qiladi va faqat unumdorligi ma'lum chegaradan yuqori bo‘lganlar bu xarajatni qoplay oladi. Boj tariflari va boshqa to‘siqlar pasayganda bu chegara ham pastga tushadi, natijada eksportga ilgari kira olmagan kichikroq korxonalar bozorga chiqadi. Demak, savdoni erkinlashtirish kichik biznes uchun shunchaki narx afzalligi emas, balki eksportga "kirish chiptasi"ning arzonlashuvidir.

Empirik jihatdan ham EKA savdo hajmiga sezilarli ta'sir ko‘rsatadi. Baier va Bergstrand (2007) gravitatsiya modelida endogenlik muammosini hisobga olib, EKA o‘rtacha o‘n yil ichida a'zo davlatlar o‘rtasidagi ikki tomonlama savdoni taxminan ikki barobar oshirishini aniqlagan. Biroq bu umumiy natija kichik firmalar foyda ko‘radimi yoki imtiyozlardan asosan yirik eksportchilar foydalanadimi, degan savolga javob bermaydi. Mazkur tezisning maqsadi aynan shu savolni real statistik ma'lumotlar asosida tekshirish va O‘zbekiston uchun amaliy xulosalar chiqarishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

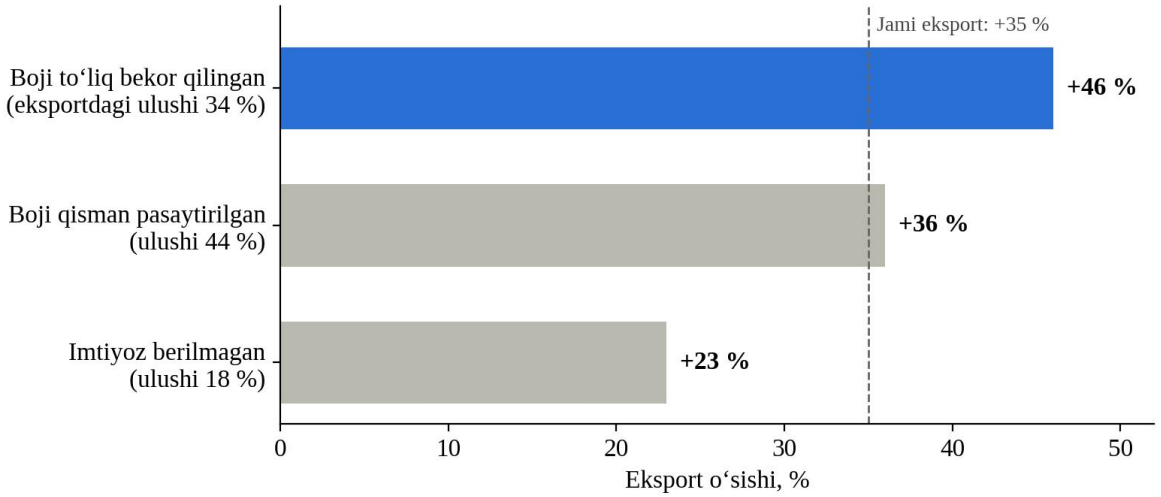
Tadqiqotda ikkilamchi ma'lumotlarga asoslangan qiyosiy-tahliliy yondashuv qo‘llandi. YeI–Koreya EKA tanlanishiga uch sabab bor: u YeIning Osiyo davlati bilan tuzgan birinchi keng qamrovli kelishuvi; amalga kirgan sanasi aniq (2011-yil 1-iyul); Yevropa Komissiyasi uning natijalarini har yili e'lon qilib boradi. Ma'lumot manbalari sifatida Yevropa Komissiyasining EKA bo‘yicha yillik hisobotlari, Eurostatning korxona hajmi bo‘yicha tashqi savdo statistikasi (ext_tec01), Komissiya Bosh iqtisodchisi xizmatining tahliliy notasi (Cernat va boshq., 2014) hamda AQSh Xalqaro savdo komissiyasining (USITC, 2013) AQSh–Koreya EKA bo‘yicha hisoboti olindi.

Tahlilda "tarif bo‘yicha guruhlash" usulidan foydalanildi: kelishuv kuchga kirgan kundan bojlari to‘liq bekor qilingan, qisman pasaytirilgan va umuman imtiyoz berilmagan tovarlar eksporti alohida taqqoslandi. Imtiyozsiz guruh tabiiy nazorat guruhi vazifasini bajaradi, chunki u bir xil makroiqtisodiy sharoitda, ammo tarif o‘zgarishisiz savdo qilingan. Bu sof sababiy baho bermasa-da, "dif-in-dif" mantiqiga yaqin taqqoslash imkonini beradi.

Natijalar

Birinchidan, tarif imtiyozi qancha chuqur bo‘lsa, eksport shuncha tez o‘sgan. Kelishuvning dastlabki to‘qqiz oyida YeIning Koreyaga eksporti oldingi to‘rt yilning shunga mos davrlari o‘rtachasiga nisbatan 6,7 mlrd yevroga, ya'ni 35 foizga oshdi [8]. Bunda o‘sish sur'ati tovar guruhlari bo‘yicha keskin farq qildi (1-rasm).

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

1-rasm. YeIning Koreyaga eksporti o‘sishi tarif imtiyozi turi bo‘yicha, % (2011-yil iyul – 2012-yil mart)

Manba: K. De Gucht intervyusi, Fondation Robert Schuman (2012), Yevropa Komissiyasining 2012-yil iyundagi baholashi asosida.

Keyingi yillarda ham bu tendensiya saqlandi. Kelishuvning to‘rtinchi yilida YeI eksporti kelishuvdan oldingi 12 oydagi 30,6 mlrd yevrodan 47,3 mlrd yevroga yetdi (+55 %), avtomobillar eksporti esa 2 mlrd yevrodan 6,1 mlrd yevroga, ya’ni uch baravarga oshdi [7]. 2025-yilda tomonlar o‘rtasidagi tovar ayirboshlash taxminan 124,25 mlrd yevroni tashkil etdi va 2011–2025-yillarda o‘rtacha yillik o‘sish 5,3 foiz bo‘ldi [5].

Koreya tomonida ham shunga o‘xshash manzara kuzatildi. Birinchi yilda Yevropadagi qarz inqirozi tufayli Koreyaning YeIga umumiy eksporti 12,1 foizga kamaygan bo‘lsa-da, kelishuvdan imtiyoz olgan mahsulotlar eksporti 16,3 foizga o‘sgan [10]. Ya’ni tashqi talab tushib ketgan sharoitda ham tarif imtiyozi eksportni qisman himoya qilgan.

Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznes eksportda yirik firmalar tasavvur qilinganidan ko‘ra muhimroq o‘rin tutadi. Cernat va hammualliflarining (2014) hisob-kitobiga ko‘ra, YeIdan tashqariga eksport qiluvchi 750 mingdan ortiq firmaning 80 foizdan ko‘prog‘i KO‘T bo‘lib, ular 500 mlrd yevrodan ortiq tovar eksport qilgan va YeI eksportining uchdan biridan ko‘prog‘ini ta’minlagan. Eurostat (2024) ma’lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda KO‘T YeI eksportchilarining 98 foizini, eksport qiymatining esa 37 foizini tashkil etgan.

Uchinchidan, savdo to‘siqlari qanchalik past bo‘lsa, KO‘Tning eksport qiymatidagi ulushi shunchalik yuqori. Eurostat ma’lumotlarida bu juda aniq ko‘rinadi: tariflar va texnik to‘siqlar to‘liq olib tashlangan ichki bozorda (YeI ichidagi savdo) yirik firmalar eksport qiymatining 58,9 foizini, KO‘T esa 41,1 foizini ta’minlagan. YeIdan tashqari savdoda esa yirik firmalar ulushi 69,7 foizga ko‘tarilib, KO‘T ulushi 30,3 foizgacha tushadi [4]. Bu farq kichik firmalar uchun savdo xarajatlari yiriklarga qaraganda nisbatan og‘irroq yuk ekanini tasdiqlaydi.

To‘rtinchidan, kichik eksportchilar uchun bojdan tashqari to‘siqlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. USITC (2013) AQSh–Koreya EKA kuchga kirgach, AQShning iste’mol va sanoat tovarlari

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

eksportida bojsiz kiradigan qismi 13 foizdan 80 foizgacha oshganini qayd etgan. Shu bilan birga, so‘rovda qatnashgan kichik firmalar kelib chiqish qoidalarini hujjatlashtirish, sertifikatlash va bozor haqida axborot yetishmasligini asosiy qiyinchilik sifatida ko‘rsatgan. Yevropa Parlamenti hisobotlarida ham YeI eksportchilari imtiyozlardan koreyalik hamkasblariga qaraganda kamroq foydalangani, buning sababi Koreya tomonida eksportchilarning ko‘pincha yirik va eksportga yo‘naltirilgan kompaniyalar ekanligi qayd etilgan.

Muhokama

Olingan natijalar heterogen firmalar nazariyasiga mos keladi. Tarif imtiyozi chuqurlashgani sari eksport o‘sishining bosqichma-bosqich tezlashuvi (to‘liq imtiyoz – 46 %, qisman – 36 %, imtiyozsiz – 23 %) “doza–javob” munosabatini eslatadi. Bu esa o‘sishni faqat umumiy talab bilan izohlash qiyinligini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, bunday tavsifiy taqqoslash firma darajasidagi mikroma’lumotlar asosidagi ekonometrik baholashning o‘rnini bosa olmaydi: tovar guruhlari tarkibi, valyuta kursi va mahsulot sikli kabi omillar ham ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin.

Ahamiyatli jihat shundaki, EKA kichik biznesga avtomatik ravishda foyda keltirmaydi. YeI–Yaponiya kelishuvi kichik biznesga alohida bob ajratgan birinchi YeI kelishuvi bo‘lishiga qaramay, Vena universitetida bajarilgan tadqiqotda keyingi yillarda eksportchilar orasida KO‘T ulushining nisbatan pasaygani qayd etilgan. Bu holat imtiyozdan foydalanish xarajati (kelib chiqish sertifikati, tarif tasnifi, ishonchli eksportchi maqomi) kichik firmalar uchun tarif foydasidan oshib ketishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu sababli zamonaviy kelishuvlarda KO‘T bo‘yicha alohida bob, axborot portallari, savdoni yengillashtirish choralari va o‘zini o‘zi sertifikatlash tartiblari muhim o‘rin egallamoqda.

O‘zbekiston uchun bu tajribadan ikki xulosa kelib chiqadi. Birinchisi, JST a’zoligi va kelajakdagi ikki tomonlama kelishuvlar kichik eksportchilar uchun aynan tarif bo‘lmagan to‘siqlarni (sertifikatlash, laboratoriya sinovlari, bojxona rasmiyatchiligi) kamaytirishga qaratilsagina to‘liq samara beradi. Ikkinchisi, imtiyozlardan foydalanish darajasini kuzatib borish uchun eksport statistikasini korxona hajmi kesimida yuritish zarur.

Xulosa

YeI–Koreya kelishuvi tajribasi shuni ko‘rsatadiki, erkin savdo siyosati eksportni, ayniqsa tarif imtiyozi berilgan tovarlar eksportini sezilarli darajada oshiradi. Kichik va o‘rta biznes eksportchilarning mutlaq ko‘pchiligini tashkil etsa-da, uning eksport qiymatidagi ulushi savdo to‘siqlari past bo‘lgan bozorlarda yuqoriroq. Shu sababli kichik biznes eksport salohiyatini oshirishda bojlarni pasaytirish zarur, ammo yetarli shart emas. Uni kelib chiqish qoidalarini soddalashtirish, sertifikatlarni o‘zaro tan olish va eksportchilarni axborot bilan ta’minlash choralari to‘ldirishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baier S. L., Bergstrand J. H. Do free trade agreements actually increase members’ international trade? // Journal of International Economics. – 2007. – Vol. 71, No. 1. – P. 72–95. DOI: 10.1016/j.jinteco.2006.02.005.
2. Melitz M. J. The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity // Econometrica. – 2003. – Vol. 71, No. 6. – P. 1695–1725. DOI: 10.1111/1468-0262.00467.
3. Cernat L., Norman-López A., Duch T-Figueras A. SMEs are more important than you think! Challenges and opportunities for EU exporting SMEs. – DG Trade Chief Economist Note No. 3. –

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

Brussels: European Commission, 2014. URL: https://cepr.org/voxeu/columns/smes-are-more-important-you-think-eu-export-performance

4. Eurostat. International trade in goods by enterprise size. – Statistics Explained, 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods_by_enterprise_size
5. European Commission. EU trade relations with South Korea: facts, figures and latest developments. – 2026. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/south-korea_en
6. European Commission. Executive summary of the evaluation of the EU–Korea FTA. SWD(2019) 103 final. – Brussels, 2019.
7. European Parliament (OEIL). Annual report on the implementation of the EU–Korea FTA (4th year) – summary. – 2015. URL: https://oeil.europarl.europa.eu/oeil/en/document-summary?id=1445325
8. Interview with Karel De Gucht, European Trade Commissioner // Fondation Robert Schuman, European Interviews No. 66. – 2012. URL: https://robert-schuman.eu/en/european-interviews/66-interview-with-karel-de-gucht-european-trade-commissioner
9. U.S. International Trade Commission. U.S.–Korea Free Trade Agreement: Effects on U.S. Small and Medium-Sized Enterprises. – Publication 4393. – Washington, 2013. URL: https://usitc.gov/publications/332/pub4393.pdf
10. APEC. FTA utilization of South Korea. – CTI Workshop document 2012/CTI/WKSP/012. URL: https://mddb.apec.org/Documents/2012/CTI/WKSP/12_cti_wksp_012.pdf

© 2026Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.